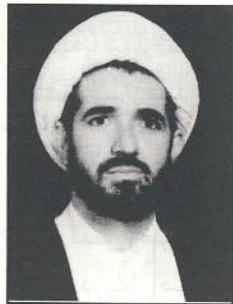




نظری بر فهرست نسخه‌های خطی آستان قدس رضوی (جلد پانزدهم)

علی صدر ایی خویی



این موضوع تنظیم نمود که مصباح کفعمی و بلدالامین از آن جمله می‌باشند.

در عصر صفویه نیز ملام محمد باقر مجلسی به این مهم همت گمارد و چند اثر از خود در دعا به جای گذارد. جای دارد که در عصر صفویه از فضل علی بیک تو شمال باشی نیز نام برد. او قریب هشت اثر از خود در دعا به جای گذارد و شاید بتوان گفت که تلاش وی در این زمینه از مجلسی بیشتر بوده است.

در قرن حاضر نیز عالمان شیعی به دعا اهتمام خاصی داشتند که از این میان حاج شیخ عباس قمی گوی سبقت را از دیگران ربوده و کتاب مفاتیح الجنان وی امروزه در خانه هر شیعه بعد از قرآن کریم دومین کتاب محسوب می‌گردد.

در فهرست مورد بحث ۸۱۰ اثر در موضوع دعا معرفی شده که غالباً آنها متعلق به مؤلفان شیعه است و فهرست نگار از جهت اینکه تعداد قابل توجهی از این آثار برای اولین بار به جامعه علمی معرفی می‌گردد، خدمت شایانی را انجام داده است.

از جمله آثاری که نسخه آنها برای اولین بار در این فهرست معرفی شده می‌توان به کتابهای زیر اشاره نمود:

۱. سجنجل الأرواح و نقوش الألواح،
سعد الدین محمد حموی (ص ۲۹۰)

۲. صحیفه سجادیه با سند دیگر: در صفحه ۳۳۲ فهرست نسخه‌ای از صحیفه

در این فهرست که به موضوع دعا اختصاص دارد ۸۱۰ نسخه مربوط به دعا و موضوعات متعلق به آن معرفی شده است. این جلد در واقع ادامه جلد ششم فهرست این کتابخانه است که قبل از این در سال ۱۳۴۴ ش در همین موضوع منتشر شده است.

دعا و نیایش در مکتب تشیع معنی و مفهومی ویژه دارد و امامان شیعه (ع) عنایت خاصی به آن داشتند که صحیفه‌های باقی مانده از آن حضرات شاهد صدق این معنی می‌باشد.

بعد از ائمه (ع) ابن طاووس (متوفی ۶۴۵ق) در این موضوع گوی سبقت را از دیگران ربود و کتابهای متعددی در این موضوع تألیف و جمع آوری نمود. شیخ آقا بزرگ در الذیعه

بیش از ۱۴ اثر ابن طاووس را در این موضوع نام می‌برد که مهمترین آنها کتاب المهمات و التتممات است. این کتاب را ابن طاووس در تکمیل و تتمیم مصباح المتهجد شیخ طوسي در این جلد تألیف نمود که هر جلد عنوان خاصی دارد و کتابهای فلاج السائل و نجاح المسائل در اعمال شبانه روز و زهرة الربيع فی ادعیة الاسابيع و جمال الاسبوع بكمال العمل المشروع والدروع الواقعیة و المضمار للسباق و مسالک المحتاج الى معرفة مناسک الحاج و الاقبال بالاعمال الحسنة و السعادات بالعبادات هر کدام یکی از مجلدات آن هستند.

بعد از ابن طاووس، تقی الدین ابراهیم بن علی عاملی مشهور به کفعمی (متوفی ۹۰۵ق) در جمع آوری ادعیه وارد از امامان شیعه همت گمارد و چند اثر مهم در

فهرست	
کتب خطی کتابخانه مرکزی و مرکز نسخه	آستان قدس رضوی
جلد پانزدهم	
موضوع: آزمیت	
تأثیر:	
محمد دخادرماد	
اذشار: س. کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی	
۲۳	

فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی و مرکز آستان قدس رضوی جلد پانزدهم، موضوع ادعیه، تألیف محمد وفادار مرادی، ناشر: کتابخانه مرکزی و مرکز آستان قدس رضوی، ۱۳۷۶ ش، قطع وزیری، ۵۹۱، صفحه: ۸۵ صفحه تصویر از نسخ خطی.

سجادیه با شماره ۱۲۴۰۵ معرفی شده که در قرن پنجم تحریر شده و سندی غیر از سند صحیفه سجادیه مشهور و رایج دارد. شایان ذکر است که این صحیفه به تصحیح و مقدمه استاد کاظم مدیرشانه چی در سال ۱۳۷۱ ش از سوی بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی از روی همین نسخه مورد بحث، منتشر گردیده است. و در پایان صفحه آخر نسخه که تصویر آن ضمیمه آخر صحیفه چاپی و همچنین فهرست شده، نام کاتب حسن بن ابراهیم بن محمد الزامی و تاریخ تحریر شوال سال ۴۱۶ ق ذکر گردیده که فهرست‌نگار نام کاتب و تاریخ را ذکر نکرده است.

همچنین مصحح، واقف نسخه و عبارت وقف را چنین ذکر نموده: «وقفه الأستاذ الإمام أبو عبد الله أحمد بن أبي عمر الزاهد على مدرسة شيخه الإمام حامد بن احمد بباب غرره، والتولية لعمربن محمد الحامدي». (مقدمه صحیفه، ص ۴۱)

و در فهرست چنین آمده: «وقفه الأستاذ أبو عبد الله أحمد بن أبي عمر الزاهد على مدرسة شيخه الإمام حامد بن احمد سال [كذا] عنده والتولية لعمربن بن محمد الحامدي» (ص ۳۳۳، فهرست). شایان ذکر است که این مجموعه جز صحیفه، شامل چهار رساله دیگر با عنوانین (قواع القرآن، رسالة في التذکير والتأثيث، آيات الرقیة والحرز، رسالة في استفتاح شهر رجب از حسکانی) است که رساله اول و چهارم به چاپ رسیده است.

۳. شرح صحیفه سجادیه از میرزا حسن لاھیجی (ص ۳۲۴) فهرست)

در الذريعة ج ۱۳، ص ۳۴۹ این شرح معرفی و در ضمن آن گفته شده که «لم يتم مع أنه كبير في ثلاث مجلدات» با توضیحاتی که در فهرست ذکر گردیده ظاهرآ شکی باقی نمی‌ماند که نسخه معرفی شده یکی از مجلدات شرح میرزا حسن لاھیجی قمی است. زیرا اوی به دلالت سایر آثارش به نقل صریح و ذکر اسمی دیگران اصلاً نمی‌پردازد. و در این شرح نیز از همین سبک پیروی کرده است. امید است که با معرفی سایر نسخ خطی فهرست نشده کتابخانه‌ها، سایر مجلدات این شرح نیز شناسایی گرددند.

۴. روح الأدوار، تأليف أبوالقاسم أحمد سمعانی (متوفی ۵۳۴ ق) (ص ۲۲۱ فهرست): یکی از مهمترین شروح عرفانی فارسی است که بر اسمای حسنای باری تعالی نوشته شده است. این کتاب در سال ۱۳۶۸ ش به تصحیح استاد نجیب مایل هروی در تهران از سوی انتشارات علمی و فرهنگی منتشر گردیده و مصحح محترم از

این نسخه نیز در تصحیح استفاده نموده است. نسخه مورد بحث یکی از نفیس‌ترین نسخ موجود از این کتاب است که به خط نستعلیق احمد بن عبدالرزاق بن فضل الله تحریر و در شعبان سال ۸۴۰ ق به پایان رسیده است.

کاتب بعد از اتمام نسخه، پنج غزل فارسی از شاعری با تخلص احمد، آورده است. این پنج غزل تماماً در مقدمه مصحح صص ۵۲۳ - ۱۰۷ - ۱۰۹ و در فهرست پاورقی ص ۲۲۱ و استدراک ص ۵۲۳ از همین نسخه نقل شده است.

اما در مورد ناظم این غزلیات در مقدمه مصحح چنین آمده: «گوینده این اشعار شاعری متخلص به «احمد» است. تخلصی که با نام کاتب نسخه که کاتب این غزلیات نیز می‌باشد یکسان است ... ولی این غزلها از کاتب نیست. زیرا جمله‌های دعائیه‌ای که در آغاز هر غزل دیده می‌شود، مؤید این است که غزلهای مذکور از احمد بن عبدالرزاق نیست.

علاوه بر این یکی از خانقاھیان با نام و نشان که دیوان شعری هم دارد و در شعر «احمد» تخلص می‌کرده، احمد جام زنده پیل است که با القاب و کنیه شیخ الاسلام، قطب الاوتاد، معین الدین ابونصر از او یاد کرده‌اند. غزلیات مذبور از این خانقاھی هم نیست. زیرا در سرآغاز ورق اط ۲۹۱ نسخه مورد بحث به خط کاتب عبارتی آمده که متأسفانه بر اثر آبدیدگی پاک شده است و یا بعمد آن را پاک کرده‌اند. پاره‌ای از کلمات این عبارت که گوینده غزلهای مذکور را می‌شناساند، به این صورت خوانده می‌شود:

«من نتایج انفاس الإمام المحقق ... قطب الأوتاد حجة الحق على ...»

و این حجۃ الحق علی، ارتباطی با زنده پیل و اخلاق و اسلام‌اش ندارد و نیز نام و نشان او معلوم نیست.» فهرست نگار محترم با دقیقی که در نسخه شناسی به کار برده، این مسئله را بخوبی حل کرده است و در استدراک پایانی فهرست چنین مرقوم نموده: «پنج غزل ذیل نسخه به ضبط صدر صفحه اول اوراق ضمیمه: «من نتایج انفاس الإمام المحقق ... الأقتاب [كذا] و قطب الأوتاد حجة الحق علی الخلق ... والأئم ... الجامی قدس الله روحه العزیز» و متخلص به احمد می‌باشد.»

با این دقیقی که فهرست نگار بعمل آورده، شکی باقی نمی‌ماند که غزلیات مذبور متعلق به همان احمد جام زنده پیل است و شخصی به نام «حجۃ الحق علی» وجود خارجی ندارد. و مقام چنین اقتضا می‌کند که یکی از غزلیات مذکور ذکر گردد:

هـ. هزار مرتضوی در آداب سفر و فضل و طریق زیارت معصومین و اولاد ایشان و اعمال مسجد و مناسک حجـ. در واقع این اثر ترجمه بخش‌های مزار و زیارت الـاؤفی است که مؤلف در ایام مجاورت نجف الغـری تأـلیف نموده است.

و. رسـالـة ذو الفقار در اختلاف فـی ما بـین عـلـمـائـی اـصـفـهـان در وجـوب عـینـی نـماـز جـمـعـهـ.

بـیدـین تـرـیـبـ مـجمـوـعـ آـثـارـ شـناـختـهـ شـدـهـ توـشـمالـ باـشـیـ بـهـ ۱۴ عدد مـیـ رسـدـ کـهـ هـشـتـ عـدـدـ اـزـ آـثـارـ بـهـ مـوـضـوـعـ دـعـاـ اـخـتـصـاـصـ دـارـدـ.

۶. تحـفـةـ الـأـذـكـارـ (صـ ۱۳۵)ـ جـ: تـأـلـیـفـ سـلـطـانـ مـحـمـدـ بـنـ تـاجـ الدـینـ حـسـنـ. هـمـیـنـ مـؤـلـفـ اـثـرـ دـیـگـرـیـ درـ مـعـجزـاتـ مـعـصـومـیـنـ (عـ)ـ بـهـ نـامـ تـحـفـةـ الـمـحـالـسـ ۴ـ دـارـدـ کـهـ بـارـهـاـ بـهـ چـاـپـ رـسـیدـهـ وـ مـوـرـدـ اـسـتـفـادـهـ شـیـعـیـانـ اـسـتـ. وـلـیـ تـاـبـحـالـ عـصـرـ دـقـیـقـ زـنـدـگـانـیـ وـیـ مـعـلـومـ نـشـدـهـ اـسـتـ. بـاـ مـطـلـبـیـ کـهـ فـهـرـسـتـ نـگـارـ مـحـترـمـ اـزـ مـقـدـمـهـ تـحـفـةـ الـأـذـكـارـ نـقـلـ کـرـدـهـ، اـیـنـ مـشـکـلـ بـرـطـرـفـ مـیـ گـرـددـ وـ رـوـشـنـ مـیـ شـوـدـ کـهـ اوـازـ شـاـگـرـدانـ فـیـضـ کـاـشـانـیـ اـسـتـ وـاـزـوـیـ درـ مـقـدـمـهـ بـهـ «... اـسـتـادـیـ مـوـلـانـاـ مـحـمـدـ حـسـنـ کـاـشـیـ - اـدـامـ اللـهـ تـعـالـیـ ظـلـهـ الـعـالـیـ - ...»ـ یـادـ مـیـ کـنـدـ. اـیـنـ اـنـداـزـهـ درـ نـمـوـدـنـ اـهـمـیـتـ نـسـخـ مـعـرـفـیـ شـدـهـ درـ اـیـنـ فـهـرـسـتـ کـافـیـ اـسـتـ وـ بـاـقـیـ بـهـ مـجـالـ بـیـشـترـیـ موـکـولـ اـسـتـ.

ایـنـ نـوـشـتـهـ رـاـ بـاـ دـاـسـتـانـیـ اـزـ عـارـفـ بـیـ بـدـیـلـ مـوـلـیـ مـحـمـدـ بـیـدـ آـبـادـیـ کـهـ درـ اـیـنـ فـهـرـسـتـ (صـ ۴۲۰)ـ اـزـ کـتـابـ مـائـدـهـ سـمـاوـیـهـ نـقـلـ شـدـهـ، بـهـ پـایـانـ مـیـ بـرـیـمـ. مـؤـلـفـ مـائـدـهـ سـمـاوـیـهـ درـ اوـایـلـ مـجـلسـ بـیـسـتـ وـ پـنـجـمـ کـتـابـ خـودـ چـنـینـ مـیـ نـوـیـسـدـ: «وـیـکـیـ اـزـ عـمـالـ دـیـوـانـ بـهـ آـقاـ مـلاـ مـحـمـدـ بـیـدـ آـبـادـیـ - کـهـ اـزـ عـلـمـاءـ الـعـارـفـینـ اـسـتـ. - گـفتـ کـهـ توـ مرـدـ خـدـایـیـ وـ بـاـقـیـ دـنـبـیـاـیـمـ. وـ درـ طـفـولـیـتـ باـ آـقاـیـ مـرـحـومـ هـمـدـرـسـ بـوـدـنـدـ. آـقاـ مـحـمـدـ هـمـ دـوـ دـوـسـتـ بـلـنـدـ کـرـدـهـ بـرـ مـغـزـ اوـ اـشـارـهـ کـرـدـ کـهـ خـاـکـتـ بـرـ سـرـ کـهـ توـ دـنـیـاـ نـیـزـ نـدارـیـ. دـنـیـاـ آـنـ بـودـ کـهـ نـمـرـوـدـ وـ شـدـادـ وـ فـرـعـونـ دـاشـتـنـدـ.»ـ وـ آـخـرـ دـعـوـاـنـ آـنـ الحـمـدـ لـلـهـ رـبـ الـعـالـمـینـ.



پـیـ نـوـشـتـ:

۱. رـوـحـ الـأـدـوـاحـ فـیـ شـرـحـ أـسـمـاءـ الـمـلـكـ الـفـتـاحـ، تـهـرـانـ شـرـکـتـ اـنـتـشـارـاتـ عـلـمـیـ وـ فـرـهـنـگـیـ، مـقـدـمـهـ، صـ ۱۰۹.
۲. شـرـیـنـ مـقـدـمـهـ رـوـحـ الـأـدـوـاحـ، چـاـپـ، صـ ۱۰۷.
۳. مـجـلـةـ عـلـمـ حـدـیـثـ، شـمـارـهـ ۶ـ (زمـستانـ ۱۳۷۶ شـ) صـ ۲۸۲ـ ۲۸۸ـ باـ عنـوانـ دـایـرـةـ الـمـعـارـفـ حـدـیـثـ الـأـوـفـیـ.
۴. التـرـیـعـةـ، جـ ۳ـ اـصـ ۴۶۵ـ، رقمـ ۱۷۰ـ.

درـیـغاـ اـیـنـ چـنـینـ عمرـیـ کـهـ منـ بـرـ بـادـ بـرـ دـادـ هـمـهـ بـرـ کـامـ دـلـ رـفـتـ کـنـونـ اـزـ دـلـ بـفـرـیـادـ نـکـرـدـ مـنـ خـرـدـمنـدـیـ بـهـ غـلـفـتـ عـمـرـ شـدـ تـاـوانـ زـبـهـرـ دـشـمـنـ شـیـرـیـنـ ۲ـ زـعـمـ خـوـیـشـ بـرـ بـادـ خـرـوـشـ وـ نـالـهـ وـ حـسـرـتـ کـنـونـ سـوـدـ کـیـ دـارـ کـهـ منـ اـزـ بـهـرـ آـزـ وـ حـرـصـ اـنـدـرـ دـامـ اـفـتـادـ بهـ دـامـ اـنـدـرـ هـمـیـ غـلـطـ نـمـیـ یـاـبـمـ رـهـایـیـ زـوـ طـبـرـزـدـ سـوـدـ کـیـ دـارـدـ چـوـ جـانـ بـرـ بـادـ بـرـ دـارـ؟ـ قـرـینـ اـنـدـوـهـ وـ دـرـدـ نـدـامـتـهـ بـسـیـ خـورـدـ کـنـونـ اـزـ هـرـ چـهـ منـ کـرـدـ پـشـیـمانـ بـفـرـیـادـ خـداـونـدـ تـوـمـیـ دـانـیـ کـهـ منـ زـینـ کـارـپـرـ دـرـدـ بـحـقـ دـرـدـ درـوـیـشـانـ بـبـخـشـایـ وـ بـدـهـ دـادـ مـراـزـینـ نـفـسـ بـدـ بـرـهـانـ وـ زـینـ شـرـهـوـایـ منـ کـهـ فـرـمـانـ هـوـاـ کـرـدـ بـخـودـ بـرـ سـخـتـ بـیـدادـ الـهـیـ رـحـمـ کـنـ بـرـ منـ کـهـ منـ بـرـ خـودـ سـتـمـ کـرـدـ زـبـانـ وـ چـشمـ وـ گـوشـ وـ دـلـ بـرـ آـزـارـ تـوـ بـگـشـادـ خـداـونـدـ بـهـ فـضـلـ خـوـیـشـ رـحـمـتـ کـنـ بـرـ اـحـمـدـ پـرـ کـهـ بـسـ بـرـ حـسـرـتـ وـ دـرـدـ وـ بـسـ غـمـنـاـکـ وـ نـاـشـادـ

۵. تـبـصـرـةـ الـأـعـيـادـ، سـلـیـمـانـیـ وـ مـقـالـیـدـ الـفـلـاحـ، فـضـلـ عـلـیـ بـیـکـ تـوـشـمالـ باـشـیـ (صـ ۱۳۴ وـ ۳۹۴)ـ

ایـنـ دـوـ اـثـرـ تـأـلـیـفـ فـضـلـ عـلـیـ بـیـکـ بـنـ شـاهـورـدـیـ تـوـشـمالـ باـشـیـ استـ. اوـازـ دـانـشـمـدـانـ نـیـمـهـ دـوـ قـرـنـ بـاـزـهـمـ وـ نـیـمـهـ اـوـلـ قـرـنـ دـواـزـدـهـمـ استـ. وـ قـبـلـاـ ذـکـرـ شـدـ کـهـ اوـیـکـیـ اـزـ کـسانـیـ اـسـتـ کـهـ مـانـنـدـ مـلاـ مـحـمـدـ باـقـرـ مـجـلـسـیـ اـقـدـامـ بـهـ جـمـعـ آـورـیـ اـحـادـیـثـ وـ روـایـاتـ شـیـعـهـ نـمـوـدـهـ، کـهـ مـتـأـسـفـانـهـ تـاـکـنـونـ تـوـجـهـ بـهـ آـثـارـ وـیـ کـمـتـرـ بـوـدـهـ اـسـتـ؛ وـ گـوـیـاـ اـهـتـمـاـمـ اوـ بـهـ جـمـعـ آـورـیـ دـعـاـهـاـ بـیـشـتـرـ اـزـ عـلـمـهـ مـجـلـسـیـ بـوـدـهـ اـسـتـ. نـگـارـنـدـهـ دـرـ مـعـرـفـیـ اـثـرـ اـصـلـیـ وـیـ بـهـ نـامـ الـأـوـفـیـ بـهـ آـثـارـ وـ شـرـحـ حـالـ وـیـ پـرـدـاخـتـهـ ۳ـ کـهـ دـیـگـرـ اـعـادـهـ آـنـهـاـ رـاـ نـیـازـیـ نـیـستـ.

درـ مـقـاـلـهـ مـوـرـدـ اـشـارـهـ نـهـ اـثـرـ وـیـ مـعـرـفـیـ گـرـدـیدـهـ کـهـ باـ شـنـاسـایـ اـیـنـ دـوـ اـثـرـ وـ تـصـرـیـحـ مـؤـلـفـ درـ مـقـدـمـهـ مـقـالـیـدـ الـفـلـاحـ، چـنـدـ اـثـرـ دـیـگـرـ بـهـ تـعـدـ آـثـارـ تـأـلـیـفـاتـ وـیـ اـضـافـهـ مـیـ گـرـددـ:

- الفـ. سـفـینـةـ الـفـلـاحـ کـهـ درـ وـاقـعـ تـلـخـیـصـ الـأـوـفـیـ اـسـتـ.
- بـ. مـصـبـاحـ الـمـهـدـیـ درـ اـعـمـالـ وـ اـدـعـیـهـ مشـهـورـ سـالـ.
- جـ. مـقـالـیـدـ الـفـلـاحـ کـهـ مـخـتـصـ مـصـبـاحـ الـمـهـدـیـ باـ حـذـفـ اـخـبـارـ اـسـتـ.
- دـ. أـحـوالـ الشـهـداءـ.